

Pallo József

A katonák szabadságvesztés büntetésének egyes végrehajtási kérdései, különös tekintettel a két világháború közötti időszakra

1. Bevezetés

Az 1848/49. évi szabadságharc bukása után teljes visszarendeződés történt a honi büntetőjog forrásait illetően. Az Osztrák Büntetőtörvénykönyv (*Strafgesetzbuch*) 1852-ben történt bevezetését követően, hamarosan a katonai igazságszolgáltatás területén is fontos változások történtek. I. Ferenc József 1855. január 15-én szentesítette az osztrák katonai büntető törvénykönyvet (*Militar-Strafgesetz*). A norma bár sértette a közjogi rendszerünket, azonban a haderő közös jellege, valamint az alkotmányos szabályok szerint megalkotandó törvények hiányában az anyagi kódexet egészen az 1930-as évekig alkalmazták a magyar honvédségre nézve.¹

¹ Lásd: HAUTZINGER Zoltán: A magyar katonai büntető igazságszolgáltatás története, *Jogtudományi Közlöny*, 2007/6. 263-276. o.; FARKAS Ádám: A haderő feletti parlamentáris hatalommegosztás eredeti modellje, *Jogtörténeti Szemle*, 2014/1. 44-55. o.; KELEMEN Roland: *A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867-1949 – Egy elfelejtett jogterület a jogalkotás tükrében*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2017.; KELEMEN Roland: A katonai jog, a katonai büntetőjog helye a dualizmus kori magyar államban, In: KIS Norbert – PERES Zsuzsanna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára : Studia sollemnia scientiarum politico-cameralium*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., 2017, 203-210. o.

A katonai büntetőjoghoz ² köthető szankciók végrehajtására azonban a XX. század legelejétől találunk honi normát, amely az 1901-ben kiadott a m. kir. honvédfogházak számára szóló D-4. jelzésű szabályzatban öltött testet. A korszak katonai börtönrendszerének leírása *Gábor (Graeber) Gyula (1868-1936)* tartalékos honvéd bíró nevéhez fűződik, aki pontosan kidolgozta a vonatkozó gyakorlat részleteit. Álláspontja szerint „*az eddig létrehozott börtönrendszerek legtökéletesebbike*” az „*irlandi*” vagy progresszív rendszer volt, melynek központi eleme az elítélt megjavítása és fokozatos felkészítése a szabadulásutáni életre, azaz végső soron a társadalmi visszailleszkedésre. ³ Ebben a rendszerben a szabadságvesztés ideje négy időszakban azonosítható: az első a magáneljárás, a második a közös fogság, a harmadik a közvetítő intézet és végül pedig a feltételes szabadság. Ezt a rendszert alkalmazta egyébként az akkor hatályos magyar büntető törvénykönyv a Csemegi-kódex néven ismert 1878. évi V. törvénycikk. Fontos különbség volt azonban a két büntetőfilozófiában, hogy amíg a Csemegi-kódex célja a megtorlás és a javítás egyidejű alkalmazása volt, addig a katonai büntető törvénykönyv egyértelműen az elrettentést szolgálta. A korabeli felfogás szerint a hosszú tartalmú büntetések a katonai szolgálatnak csak hátrányára válnak, ezért a büntetéseket rövidíteni kell, és ezt esetleg egyéb nehezítésekkel lehet súlyosítani.

Az osztrák katonai büntető törvény első része az „*általános határozatok a büntettekről, vétségekről és azoknak*

² A katonai büntetőjog meghatározása során tágabb értelemben Vö. HAUZINGER Zoltán: A katonai büntetőjog fogalma és forrásai, *Hadtudomány*, 2008/elektronikus szám.

³ GÁBOR Gyula: *Tanulmányok a katonai büntető jogból*, Budapest, Grill Károly cs. és kir. udv. könyvkereskedés, 1901, 11. o.

megbüntetéséről” címet viselte. Ez a szabályozás a szabadságvesztésnek két nemét ismerte, a büntett miatt kiszabható börtönt és a vétség miatt alkalmazható fogságot. A börtönbüntetésnek további két típusát különböztette meg, az általános börtön, amelyben az elítélt *„bilincs nélkül, de szigorúan őriztetik*” és a súlyos börtönt, ahol az elítéltítéletét szigorúbb módon (rabláncon, ennek eltörlését követően egyéb, az általános fokozatban is alkalmazható súlyosításokkal, mint bilincs, böjt, kemény fekhely, testi fenyegetés, magánfogságba zárás, magánosan sötétkamrába zárás) hajtották végre. A katonai büntető-igazságszolgáltatásban már a XIX. században is csak honvéd fogházak (vagy katonai erősségek) léteztek, amelyekben a börtönbüntetésre ítélt katonák, azaz a *„fogházban letartóztatott börtönfegyenczek*” büntetésüket töltötték. Ebben az időszakban, az országban összesen hét, minden honvédkerületi parancsnokságnál egy-egy honvédkerületi fogház működött. A börtönfegyenc két osztályba tagolódtak, az első osztályba az iskolázottabb elítéltek tartoztak, akik bűnösségük megállapítása előtti tiszti, honvéd (katonai) tisztviselői vagy hasonló állásban voltak, a második osztályba pedig a *„maradék*” fegyenc jelentette. Az osztályba sorolás indoka a szigorú differenciálás volt, amely lehetővé tett az első osztályba tartozó elítéltek esetében a *„magánosan vagy egyenlő állásúakkal közös*” elhelyezést. A korabeli katonai büntetőjog személyi hatálya a polgári bíróságok által katonákra kiszabott szabadságvesztésre is vonatkozott. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a katonai státusú, de rendes bíróság által köztörvényes bűncselekmény miatt elítélttel szemben általános végrehajtási szabályokat alkalmazzanak. A katona fegyencre bármilyen büntetés kitöltése esetén is katonai szabályok vonatkoztak, annak ellenére, hogy elhelyezését állami fegyintézetben kellett

megoldani. Ez egyfelől újabb elkülönítést jelentett, másfelől szigorúbb szabályok alkalmazását, mivel a polgári elítéltnak adható kedvezmények (pl. feltételes szabadságra bocsátás) a katonákra nem vonatkoztak.

2. Büntetések a katonai büntető törvénykönyvről szóló 1930. év II. törvénycikk alapján

A Magyar Országgyűlés az osztrák „szokásjog” alkalmazását először a katonai büntetőeljárás terén törte meg két, a hadseregi, illetve a honvéd büntetőbíráskodásról szóló törvények megalkotásával 1912-ben, míg az anyagi büntetőjogi kódexet tekintve pedig 1930-ban a katonai büntetőtörvénykönyvről szóló 1930. évi II. törvénycikk (Kbtk.) elfogadásával.⁴

A Kbtk. szankciórendszerét tekintve büntetések vonatkozásában az igazságosságot, valamint a fegyelemtartás érdekeit tartotta szem előtt, hiszen ez utóbbit illetően bőséggel álltak rendelkezésre a keserű világháborús tapasztalatok. Ugyanakkor több helyen enyhébb elbírálást tett lehetővé, így különösen békeállapot idején a halálbüntetés alkalmazását szűkebb körre szorította. A Kbtk. a katonai büntettek általában az agyonlövésel végrehajtandó kivégzést és a börtönt alkalmazta. A kötéllel végrehajtandó halálbüntetést és a fegyház fokozatú szabadságvesztést csak azon bűnelkövetőkre állapítja meg, akiknek cselekménye – legalábbis katonai szempontból véve – aljas érzületre volt visszavezethető, így például az ellenséghez szökés, fosztogatás jöhetett szóba. Fontos megállapítás, hogy a *kötél és az agyonlövés általi halálbüntetés* ugyanazon büntetésnek kétféle

⁴ HAUTZINGER Zoltán: *A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai*, Budapest – Pécs, Dialóg Campus – PTE ÁJK, 2011. 36. o.

végrehajtási módja volt, nem pedig két önálló büntetési nem. A kötéllel végrehajtandó halálbüntetés a honvédségből (csendőrségből) kicsapást is magába foglalta és ki kellett mondani. Agyonlövésről történő kivégzést a katonai bírászkodás körében is csak a katonai büncselekmények elkövetése esetén lehetett alkalmazni. A kialakult gyakorlat alapján a kivégzések személyi sorrendjét a bűnösség foka figyelembevételével úgy állapították meg, hogy előbb a kevésbé bűnös legutoljára pedig a legsúlyosabb bűn elkövetőjét végezték ki. Ha a halálbüntetést kötéllel nem lehetett végrehajtani (pl. a hóhér nem állt rendelkezésre) az illetékes parancsnok fel volt hatalmazva arra, hogy a halálbüntetésnek ezt a nemét agyonlövésre változtassa át. A legsúlyosabb büntetést tehát továbbra is a halálbüntetés volt, míg a legáltalánosabb a *szabadságvesztés*, amelyet főszabály szerint a katonai büntető intézetekben kellett végrehajtani, de a szükséghez képest polgári büntető intézetek is igénybe vehetőek voltak. A törvény széles keretekben állapította meg a szabadságvesztési büntetési tételeket, és ezáltal a bírónak szabad kezét adott arra, hogy a legmegfelelőbb büntetést alkalmazhassa. Szembetűnő ugyanakkor, hogy gyakrabban határozta meg a szabadságvesztés-büntetés minimumát, mint a „civil” büntető törvénykönyv, a Csemegi-kódex. A katonai szabadságvesztés időtartamára vonatkozóan két egymással ellentétes elv fogalmazódott meg. Az egyik a rövid időtartam követelménye volt, amely azt fejezte ki, hogy a szolgálatban megtartható katonát hosszabb időre a katonai szolgálatától ne vonják el. A másik elv viszont pont e rövidséget vitatta, mivel azt is vallották, hogy az eleve rövid időtartamban meghatározó szabadságvesztés inkább káros hatású, vagyis nem alkalmas a büntetési célok elérésére. A törvény indoklása ezzel összefüggésben az alábbiak szerint fogalmaz: „*a rövidtartamú*

szabadságvesztés büntetéseknek kevéssé visszariasztó és hatálytalan volta miatt tekintélyes oldalról sok és nem éppen alaptalan a panasz. A szabadságvesztés-büntetés a nélkülözéshez, sőt nyomorhoz szokott elemekre sokszor nem hat büntetés gyanánt, hanem gondtalan megélhetést jelent. A katonai fogházviszonyok ismerője előtt sem titok, hogy főleg a rövid idejű szabadságvesztésből elítélteink rendszeren testsúlyban gyarapodva kerülnek ki és hogy főleg az intelligencia alacsonyabb fokán állókon nem igen látszik meg a bánkódás a miatt, hogy terhes katonai szolgálatot fel kellett cserélniük pár havi szabadságvesztéssel.”⁵ Ezt az ellentmondást a törvény úgy oldotta fel, hogy az egyébként rövid idejű szabadságvesztést az osztrák büntetőtörvény rendelkezéseiben is ismert súlyosításokkal, (böjt, kemény fekvőhely, fogház- és elzárásbüntetés esetében magánzárka) az elítélt egyéniségének szem előtt tartásával „intenzívebbé tették” és rövidítették. Ez a megoldás a költségkímélési szempontok mellett azzal a lényeges előnnyel is járt, hogy az elítéltek hamarabb visszakerültek a katonai szolgálatba, illetőleg a korábbi szabályozás időszaka alatt szerzett tapasztalat azt igazolta, hogy a súlyosbítások katonai fegyelmi szempontból is kívánatosak. A súlyosításokkal terhelt rövidítés azonban csak speciális katonai büntetés-végrehajtási intézetekben volt lehetséges.

A tiszti tekintély megóvását szolgálta a *házi fogság*, amely az egy hónapot meg nem haladó fogház-, illetőleg elzárásbüntetésnek egyik végrehajtás módjaként funkcionált. Erre az intézményre „*az állástekintetek és a fegyelem*

⁵ *A szabadságvesztés-büntetések végrehajtása a katonai büntető törvénykönyvről szóló 1930. évi II. törvény cikk hatálybalépését követően Ismeretlen szerző., é.n. 5. o. (Továbbiakban: Háttéranyag). [A kézirat e cikk írójának birtokában].*

megóvása érdekében” volt szükség, mivel alaptétel volt, hogy a tisztet ne az alárendeltek jelenlétében „korholjuk” és amennyire lehet, ne az alárendeltek „szemeláttára és őrizete alatt helyezzük fogságba és tartsuk fogva”. A büntetést az elítélt tiszt lakásában kellett végrehajtani, idegenek (barátok stb.) lakását vagy szállodást tehát e célból nem lehetett igénybe venni. Az elítéltnak azok a családtagjai, akikkel együtt lakott, nem voltak a vele való érintkezéstől elzárva, azonban egyéb személyekkel nem érintkezhetett. Nem esett egy tekintet alá a látogatóval az orvos, az a személy, aki jogi segély céljából kereste fel az elítéltet, illetőleg az a katona sem, aki a szolgálati feladatát látta el. A korábbi szabályozásnak azt a rendelkezését, amely szerint a házfogság őr felállításával elrendelhető érthető módon nem vette át a Ktbt., mert ez éppen a megóvni kívánt tiszt tekintélyt sértette volna. Ez a sajátos jogintézmény a végrehajtás speciálisabb formáját tekintve hasonlít a Csemegi-kódex államfogházához. A katonai büntetőbíráskodásban kiszabott *pénzbüntetések* és pénzbírságok a honvédelmi-miniszter kezelése alá tartoztak és jóléti intézmények céljára voltak felhasználhatók. A Ktbt. speciális mellékbüntetési nemet adott meg a polgári büntetőtörvényhez képest ez volta *lefokozás, vagy más néven a rangvesztés*.⁶ Erre akkor kerülhetett sor, ha a tett vagy mellékkörülményei olyanok voltak, hogy az elítélt magatartása súlyosan sértette a tiszt pálya méltóságát és becsületét, így különösen szökés, szökésre szövetkezés és gyávaság büntette esetében. A lefokozással, mint mellékbüntetéssel, elveszett mindennemű (tiszt, katonai tisztviselői, tisztési és altiszt stb.) rendfokozat, akár valóságos, akár címzetes volt az, továbbá a katonai állásnak a legalacsonyabb napi zsoldnál magasabb zsoldot élvezőjét a

⁶ A *katonai büntető törvénykönyvről* szóló 1930. évi II. törvénycikk (továbbiakban: Ktbt.) 11.§.

legalacsonyabb zsoldra helyezték vissza, végül elveszett a katonai szolgálattal szerzett nyugdíj és egyéb ellátási igény is.⁷ A lefokozás azonban nem vonta maga után a rend- és díszjelek elvesztését, ez utóbbi joghátrány csak akkor érte az elítéltet, ha a bíróság őt hivatalvesztéssel sújtotta, vagy büntett miatt ítélte el. A hivatalvesztés kimondását a törvény általában csak a katonai szempontból különösen megbecstelenítő vagy oly katonai bűncselekmények esetében rendelte el, amelyekhez hasonló közönséges bűncselekményekre a polgári Btk. is hivatalvesztést rendelt.

Katonai bíróság által elítélt egyén feltételes szabadságra bocsátása és ennek visszavonása felől a honvédelmi-miniszter határozott, így azon személyek esetében, akiknek egy évnél nagyobb tartamú szabadságvesztését katonai büntető intézetben hajtották végre, büntetésük kétharmad részének kitöltése után feltételes szabadságra voltak bocsáthatók. Életfogytiglani fegyházra ítéletet pedig csak büntetésük 15. évének eltelte után bocsáthatták feltételes szabadságra. Érdekességként jelzem, hogy a Ktbt. eredeti javaslatában szerepelt a botbüntetés is, amelyet „*hadra kelt seregnél*” a rögtönítélő bíróság szabhatott volna ki. Ezt azonban törölték, és helyette a törvény úgy rendelkezett, hogy a minisztérium állapíthat meg a „*hadra kelt sereg*” rögtönítélő bírósági eljárásban a halálbüntetés helyett enyhítésképpen más büntetési nemeket és büntetési tételeket. Az országgyűlésen a botbüntetés ellen felszólalók a botbüntetés embertelen voltát kifogásolták. Több képviselő kifogásolta továbbá, hogy a törvény nem ismeri a dologház és a szigorított dologház intézményét.⁸ Ezt az igazságügy-miniszter helyes érveléssel, azzal indokolta, hogy a honvédség sajátos szervezeti rendjével, a katonai szolgálati

⁷ Háttéranyag: 7. o.

⁸ Háttéranyag: 11. o.

viszonyokkal semmiképpen sem egyeztethető össze az ilyen büntetés, mivel az említett két büntetési nem alkalmazását leginkább megalapozó közveszélyes munkakerülés, mint bűncselekmény, a katonák vonatkozásában nem is kerülhet megállapításra. Megjegyzendő, hogy a szigorított dologház, mint a Csemegi-kódex 1928-as novellájával kialakított jogintézmény egyébként sem váltotta be a hozzá fűzött kriminálpolitikai reményeket.

3. A magyar királyi honvéd büntető intézetek számára kiadott D-4 jelzésű szabályzat jelentősége

A Ktbtk. 1931. február 1-én történt életbeléptetése után számos alacsonyabb rendű normát kellett kibocsátani. Ezek közül primátust kapott a végrehajtási utasítás és az új fogházsabályzat megalkotása. A M. kir. Honvédelmi Minisztérium 13. (jogi) osztálya foglalkozott – többek között – a katonai börtönök ügyeivel, de ide tartozott pl. a katonai büntető igazságszolgáltatásra vonatkozó szabályzatok és rendeletek szerkesztése is. Már 1929 végén megszületett a terv arra vonatkozólag, hogy több honvédbíró bevonásával indul meg a normaalkotó munka. A fogházsabályzat szövegezésével Karkis Kornélt, míg a törvények gyűjteményes összeállításával Totth Róbertet bízták meg. A végrehajtási utasítás megszerkesztését Dr. Schlichtherle János elnöklete alatt álló bizottságra bízták, amelynek a. Kormann Frigyes és Schultheisz Emil is tagjai voltak. A megfeszített munka eredményeként, a honvéd büntető intézetek szabályzatának tervezete készült el a leghamarabb. A pontosítások után Gömbös Gyula honvédelmi-miniszter terjesztette Horthy Miklós kormányzó elé 10.991/el.n.13.-1930. számon. Kiemelte, hogy „...a szabadságvesztés-büntetések végrehajtásának

rendszere is gyökeresen megváltozik. A szabadságvesztés-büntetések ugyanis az eddigi súlyos börtön, börtön és fogság helyett, mint fegyház-, börtön-, államfogház-, fogház és elzárásbüntetések lesznek a törvényes szabályoknak megfelelően végrehajtandók, és a jelenlegi honvéd fogházak honvéd büntetőintézetekké alakulnak át. E változásnak megfelelően az eddigi fogház szabályzat helyett új endszerű és tartalmú szabályzatot, a D-4. jelzésű szabályzat a m. kir. számára című könyvet kellett szerkeszteni, melynek tervezetét idezártan azzal az alázatos kérdéssel bátorkodom Főméltóságod magas színe elé terjeszteni, hogy azt jóváhagyni, és egyben elrendelni méltóztassék...”⁹ A kormányzó 1930. november 17-én a szolgálati könyvet jóváhagyta, amely 1931. február 1-jén életbe lépett és ezzel az 1901-es szabályzat végleg letűnt.

4. Szabadságvesztés-büntetés infrastrukturális háttere

A trianoni országvesztés után nem sokkal 1921 novemberében született meg a magyar királyi honvédségről szóló 1921. évi XLIX. törvénycikk, amely kialakította az 1922. január 4-től felállítandó magyar királyi honvédséget. Az új hadrend a honvédelmi-miniszter 1922. májusában kiadott rendeletével lépett életbe, amely értelmében a honvédség alárendeltségébe 7 vegyes dandár tartozott. A honvéd büntető intézetek a vegyes dandárparancsnokságok székhelyein kerültek kialakításra. Budapesten az 1. honvéd vegyes dandár parancsnokság alárendeltségében két intézet működött, egyik a VIII. kerületben a Conti utca 41-43 szám alatt, a másik pedig II. kerületben Margit krt. 85-87 számú épületben.¹⁰ A honvéd

⁹ Háttéranyag: 9. o.

¹⁰ Háttéranyag: 13. o.

büntető intézetek a honvéd büntető bíraskodás hatálya alá tartozó személyek befogadására szolgáltak, akikkel szemben a honvéd bíróság fegyház, börtön, államfogház, fogház vagy elzárás büntetést szabott ki. Ugyancsak ide soroltak azok a terheltek, akiket vizsgálati fogságba helyeztek, illetve akik ellen az előzetes letartóztatást honvéd ügyész, vizsgálóbíró vagy a haditörvényszék rendelte el. Fegyházbüntetést csak a budapesti Margit körúti és a szegedi honvéd büntető intézetekben, államfogház-büntetést csak a budapesti Margit körúti honvéd büntető intézetben lehetett végrehajtani. A 2 évi vagy rövidebb tartalmú börtönre vagy fogházra (elzárásra) honvéd bíróság által elítéltek a büntetést annak a vegyes dandárnak a büntető intézetében töltötték ki, amelynek területén az ítélet megszületett. Ha azonban különös körülmények ezt indokoltá tették, akkor a vegyes dandár parancsnok az átadás mellett szóló okok kifejtésével a honvédelmi-miniszterhez fordulhatott. A 2 évnél hosszabb tartalmú börtön vagy fogházbüntetéseket rendszerint a budapesti Margit körúti és a szegedi honvéd büntető intézetben hajtották végre. A vegyes dandár parancsnoka kivételes esetben ettől eltérően kérelmezhetette, hogy másik honvéd büntető intézetben hajtsák végre az elítélt büntetését, ha 5 évnél nem hosszabb tartalmú szabadság-vesztésbüntetésre katonai büntett vagy olyan közönséges büntett miatt ítélték el, mely nem utal „erkölcsi romlottságra vagy gonoszságra”. Ugyanígy kérelmezhetette a honvédelmi-minisztertől azt is - pl. mert valamely egyént 5 évnél hosszabb időtartamra ítélték olyan büntett miatt, ami viszont különös erkölcsi romlottságra vagy gonoszságra utal - hogy az elítélt a büntetését polgári intézetben töltse ki.

A honvédelmi-miniszter ennek engedélyezése esetén az igazságügyi-minisztert kereste meg a befogadás érdekében,

ilyen módon tehát a büntetést polgári büntető intézetben is végre lehetett hajtani.¹¹

5. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása egyéb helyeken. (Tábori fogdák, honvéd vagy közrendészeti kórházak illetve polgári büntető intézetek.)

A D-4. szabályzat a tábori fogdák tekintetében csak másodlagos szerepet játszott. alapvetően a célszerűség alapján lehetett ezeket a helyeket a végrehajtás folyamatába bevonni. A tábori fogdákkal szembeni legfőbb elvárás a letartóztatottak biztos megőrzése, felügyelete és a külvilágtól való elkülönítése volt. Ennek érdekében a szigorú fegyelem és rend fenntartására kiemelt figyelmet fordítottak. Az előzetes letartóztatás esetén, amennyiben az olyan személy terhére szólt, aki honvéd vagy közrendészeti kórház betegállományába tartozott, amelyben beteg letartóztatottak elhelyezésére rendelt helyiségek is voltak, akkor a letartóztatást ezekben a helyiségekben is végre lehetett hajtani. A katonai bíróság által kiszabott szabadságvesztés-büntetést kivételesen a honvéd büntető intézetekben kellett végrehajtani, de szükség esetén polgári büntető intézetben is végre lehetett hajtani. A jogalkotó azért döntött így, mert a honvédség büntető intézetei nem voltak elégségesek az összes, katonai bíróság által kiszabott szabadságvesztés-büntetés megfelelő végrehajtására. Azt vélelmezték, hogy általában csak a rövid, átlag legfeljebb egy évig terjedő büntetések lesznek azok, amelyek majd a honvédség büntető intézeteiben várnak végrehajtásra, a

¹¹ Háttéranyag: 14. o.

hosszabb szabadságvesztés-büntetések letöltésére a polgári büntető intézetekben kerül sor.¹²

6. A honvéd büntető intézetek vezetésének vázlata

A honvéd büntetőintézetekhez kapcsolódó főfelügyeleti jog a mindenkori honvédelmi-miniszterhez volt telepítve. Az intézetek a vegyes dandár parancsok ügyészének, ennek útján pedig a területileg illetékes vegyes dandár parancsnokának, gazdasági téren pedig a vezetőhadbiztosnak voltak alárendelve.

A szolgálat közvetlen vezetése és a fegyelem fenntartása a *felügyelőtisz*t feladata volt, aki az igazságügyi vonatkozású ügyekben közvetlenül a honvéd ügyésznek, minden más tekintetben pedig a vegyes dandár parancsnokának volt alárendelve. A letartóztatottak feletti közvetlen felügyelő szolgálatot nagyobb büntető intézeteknél *felügyelő tisztviselők*, a többinél *foglár*ok teljesítették. Ezek támogatására altiszteket, kulcsárokat osztottak be, akik a *vezetőfoglár* irányítása alatt álltak. Ezek a személyek együttesen alkották a *felügyelőszemélyzetet*. Amelyik intézetben nem volt lehetőség állandó *őrség kiállítására*, ott a napi váltással kirendelt őrséget arra alkalmas legénységi állományú katonákból állították össze.

7. A fogvatartottak differenciálása

Az előzetes letartóztatásban lévőknek *előzetesen letartóztatott*, a vizsgálati fogságban lévőknek *vizsgálati fogoly*, a

¹²A döntésnél minden bizonnyal tekintetbe vették azt is, hogy az egy évnél hosszabb időre elítélt katonák egy bizonyos részét a m. kir. honvédségről szóló törvény 19. §-a alapján (erkölcsi méltatlanság) amúgy is közigazgatási úton távolítják el az állományból.

fegyházbüntetést töltő egyénnek *fegyenc*, a börtönbüntetést töltő egyénnek *rab*, az államfogház büntetést töltő egyénnek *államfogoly*, a fogházbüntetést töltő egyénnek *fogoly*, és az elzárásbüntetést töltő egyénnek ugyancsak *fogoly volt* az elnevezése. A fegyencek és a rabok két osztályba voltak sorolva: az A) osztályba tartoznak azok az elítéltek, akik az elítélésük előtt tiszték voltak, továbbá előkelőbb állású vagy műveltebb egyének - ide tartoztak a karpaszomány viselésére jogosultak is -, végül pedig azok az altisztek és tisztések, akik az elítélés által rendfokozatukat nem veszítették el. a B) osztályba tartozott a többi fegyenc és rab. Ezt a megosztást az a vélekedés tette szükségessé, miszerint „*a szabadságvesztés magában véve rövid tartam mellett jóval érzékenyebben sújtja az intelligens elemet, mint a kevésbé intelligenset, ami az individualizáció szempontjából fontos megállapítás*”.¹³

A tisztéket más letartóztatottaktól, altiszteket és tisztéseket a rendfokozat nélküli legénységtől, előzetesen letartóztatottakat és vizsgálati foglyokat az elítéltektől, a fegyenceket és rabokat az államfoglyoktól és foglyoktól, a nőket a férfiaktól, illetve az A) osztályú fegyenceket és rabokat a B) osztályúaktól el kellett különíteni. A vizsgálati foglyokat a nyomozást vezető előjáró által történt kihallgatásukig személyenként kellett őrizni, ezt követően pedig annak utasításai szerint kellett eljárni. Amennyiben az elhelyezés problémákba ütközött a büntársak elkülönítését akkor is megkövetelték. Az államfoglyokat, amennyire a helyi viszonyok megengedték, éjjel egymástól elkülönítve, nappal pedig együtt helyezték el. A fogvatartottak differenciálására nemcsak a zárakban, hanem a munkatermekben, továbbá az iskola és az istentiszteletre rendelt helyiségekben, és végül

¹³ Háttéranyag: 11. o.

szabadlevegőn való mozgás alkalmával is gondot kellett fordítani.

8. A büntetések végrehajtásának néhány fontosabb eleme

A vizsgálati fogoly azon a napon váltak elítéltté, amikor az illetékes parancsnok végrehajtható záradékát vele közölték, ez a nap a közlés pontos időpontjától függetlenül egész napnak számított a büntetés tartamát tekintve. Szabadlábban lévő elítéltek büntetési ideje ennek megfelelően azon a napon kezdődött, amelyen a büntetés megkezdése végett az intézetbe befogadták. A büntetés, ha években vagy hónapokban volt kiszabva, a későbbi év vagy hónap azon naptári napján végződött, amely a foganatbevétel napját megelőzi. Ha a büntetés hetekben volt kiszabva, a hét 7 nappal volt számítandó és a büntetés az utolsó büntetési napon végződött. Mindkét esetben az elítélteket a fentiek szerint kiszámítandó utolsó napot követő reggelen kellett elbocsátani. A napokra szóló büntetést déltől délig kellett számítani.¹⁴ Az elítélteket a büntetés félbeszakításának engedélyezése vagy büntetésének kegyelemből való elengedése esetén azonnal szabadlábba kellett helyezni. A büntetés félbeszakítása esetén a visszatérés utáni időszokról a honvéd törvényszéknek kellett gondoskodnia. Ugyancsak nagy gondot fordítottak e tekintetben az elítéltek megfelelő kioktatására az alapvető jogaikat illetően.

A büntetés végrehajtását az elítélt szökése megszakította, így a szökés napja nem számított büntetési napnak. Ha a szökevényt valamely belföldi katonai vagy polgári hatóság elfogta a büntetés folytatását attól a naptól

¹⁴ Háttéranyag: 15. o.

kellett számítani, amikor a „szökevényi mivolt” az illetékes hatóság tudomására jutott. A budapesti Margit körüti és a szegedi honvéd büntető intézetek a fegyház- és börtönbüntetések végrehajtására szolgáló férőhelyek számáról, és az intézetben büntetésüket töltő fegyencek és rabok létszámáról minden hónapban „időszaki beadványként” a honvédelmi-miniszterhez kimutatást kellett, hogy felterjesszenek.¹⁵ Az elítéltek mindennapjaikat a házirend és a napirend adta keretek között töltötték, akik alárendeltségi viszonyban álltak az őrszeméllyel. Kivételt képezett, ha magasabb rendfokozatot viseltek, ám ebben az esetben is a kellő tisztelet tanúsítása kötelességük volt a felügyelettel szemben. Minden zárka élén zárkafelelős állt, aki az általános rendért és a házirend megtartásáért tartozott felelősséggel. Fontos előírás volt, hogy az elítéltek nem vásárolhattak egymástól, nem üzérkedhettek, nem ajándékozhattak a társaiknak, ezzel a kiegyensúlyozott fogva tartás körülményeit igyekeztek erősíteni. Lehetőség nyílt a „szabad órák” igénybevételére, amelyekben az elítéltek olvashattak, vagy egyéb hasznos tevékenységgel foglalhatták el magukat. Az olvasmányok tekintetében kizáró körülmény volt az olyan jellegű írás, amely az elítélt által elkövetett törvényteleniséget kedvező színben tüntette fel.

9. A felügyelőszemélyzet

A személyzeti kérdéseket illetően biztosan leszögezhető, hogy igen nagy gondot fordítottak a kiválasztás egyes kérdéseire. Igen sokrétű elvárásnak kellett eleget tennie a jelölteknek, amelyet a Szabályzat így erősített meg: „Az eljáróik

¹⁵ Háttéranyag: 16. o.

meghagyásait figyelemmel és buzgósággal teljesítsék, legyenek éberek, egymás között a szolgálatot előmozdító jó egyetértésben éljenek, szolgálatban és szolgálaton kívül józanságra törekedjenek, valamint minden alkalommal lelkiismeretesen, önzetlenül, férfias határozottsággal, de egyszerűsággal nyugodtan és higgadtan viselkedjenek.”¹⁶

A felügyelet élén a felügyelő tiszt állt, akinek a felügyelőszemélyzet és az őrség volt alárendelve. Feladatát a Szabályzat így foglalta össze: „*a felügyelőszemélyzetbe nehéz hivatásuk iránt kedvet és szeretetet öntsön azáltal, hogy hivatásuk fontosságát a törvény megóvása és az általános jólét szempontjából megértesse.*”¹⁷

Gyakorlati feladatai az elítéltek neveléséhez kötődtek különös tekintettel a megfelelő osztályba sorolásra, a munkába állításra és az esetleges oktatásba bevonásra. Emellett kiterjedt ellenőrzési kötelezettség terhelte a nap minden szakában, így éjszaka is. A vezetőfoglár a felügyelőtiszt alárendeltségébe tartozott és a szolgálati beosztást, az elítéltek létszámát, ellátásuk részleteit tartotta kézben. Az egyéb tisztviselők körébe tartoztak a főtisztviselő, a tisztviselő, a segédtisztviselő és a gyakornok. E pozíciókat pályázat útján lehetett elnyerni és ezután a nagyobb honvédségi büntetőintézetnél kerültek beosztásba a nyertesek. Megjegyzendő, hogy a felvételi vizsga során nagyon komoly általános és társadalmi műveltségnek kellett megfelelni, majd ezt követően 1 év próbaidő után kerülhetett sor a véglegesítésre. Említésre méltó, hogy a trianoni békediktátum után a Magyarországra kényszerített katonai korlátok átlépésének egyik eszköze volt, hogy a leépítésekkel érintett egykori katonákat, mintegy átmentették a csendőrséghez, a rendőrséghez, a vámőrséghez, illetve a

¹⁶ Háttéranyag: 26. o.

¹⁷ Háttéranyag: 27. o.

„fegyőrséghez.” Elmondható tehát, hogy a büntetés-végrehajtás militarizálódása nem az 50-es években, a szovjet minták szolgálai másolásával indult el, hanem már a 20-as évek elején is szisztematikusan igyekeztek ezt elérni. Mindezt megerősíti a fogházfelügyelők esküjének az a része, amely így szól: *„Magamat mindig derék magyar honvédhez és jó hazafihoz illő módon viselem, így becsülettel élek és halok.”*¹⁸ A személyi állomány tagjai voltak a foglárók és kulcsárok is, akik a számukra pontosan meghatározott *„kvázi körletfelügyelői”* feladataikat szolgálati utasítás alapján látták el és a vezetőfoglár közvetlen alárendeltségébe tartoztak.

10. A katonákra vonatkozó hatályos végrehajtási kérdések főbb hangsúlyai

Tanulmányomban, figyelemmel a rendelkezésre álló terjedelmi korlátokra csak az általam hangsúlyosnak tartott végrehajtási kérdések bemutatására vállalkozhattam. Elsősorban a büntetés-végrehajtási joggal foglalkozó szakember nézőpontjából választottam ki azokat a területeket, amelyek jó keresztmetszetet adnak a korabeli szabályozás gyakorlati és filozófiai mibenlétéről. Mindezek ellenére, a címtől kissé elrugaszkodva, szükségesnek tartom, hogy a mai szabályozás legfontosabb elemeit bemutassam

A hatályban lévő Bv. törvény¹⁹ a katonákra vonatkozó végrehajtási rendelkezésekről az általános–speciális kontextusában rendelkezik. Amennyiben a katona jogállású személy szabadságvesztés-büntetés hatálya alatt áll, úgy az általános szabályok az irányadók, de a Bv. törvényben

¹⁸ Háttéranyag: 27. o.

¹⁹ *A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény.*

meghatározott eltérésekkel. Abban az esetben, ha a katona szabadságvesztésének helyszínéül a bíróság katonai fogdát jelölt ki, úgy a végrehajtás körülményei és rendje a fogházfokozat szabályai szerint alakulnak. Fontos megállapítás tehát, hogy a hatályos szabályozás értelmében katona szabadságvesztése nem kizárólagosan katonai fogdán kerül végrehajtásra. Azokat a körülményeket, amelyek megalapozzák a katonai fogdán való végrehajtás lehetőségét a Btk. határozza meg.²⁰ Ezek szerint, ha a katona elkövető a szolgálatban megtartható, katonai fogdában kell végrehajtani az egy évet meg nem haladó fogházbüntetést, illetve az elzárásbüntetést. Lényegét tekintve, tehát a büntetőszankció hatálya alá kerülő katona szolgálati jogviszonya nem szűnik meg, aminek legfontosabb következménye, hogy a büntetés kiállása után szolgálatát folytathatja. A katonai fogdán a kiszabott szabadságvesztés végrehajtása egy olyan speciális végrehajtási mód, amely biztosítja azt a környezetet, amely igazodik a szolgálati rend és fegyelem követelményeihez is.

A Bv. törvény a büntetés-végrehajtásért felelős miniszter feladatkörébe utalja annak a büntetés-végrehajtási intézetnek a kijelölését, ahol a katonák szabadságvesztését kell végrehajtani.²¹ Fontos, hogy a katona jogállású személyeket a többi fogvatartottól el kell különíteni, ezért a végrehajtásra kijelölt intézeten belül meg kell teremteni a szeparáció lehetőségét egy önálló részlegben. A katona elítéltek esetében sajátos belső differenciálás is érvényesül, ami azt célozza, hogy

²⁰ *A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 127. § (1) bekezdés, 132. §.*

²¹ *A szabadságvesztés, az elzárás, a rendbíróság helyébe lépő elzárás, a letartóztatás és a szabálysértési elzárás végrehajtását foganatosító büntetés-végrehajtási intézetek kijelölésének szabályairól szóló 16/2018. (VI. 7.) BM rendelet (Jelenleg a Tököli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet a katonák szabadságvesztésére kijelölt hely.).*

a különböző állománycsoportúak is elkülönüljenek egymástól. Ennek oka elsősorban abban a hierarchikus viszonyban keresendő, amely a tiszti és az alacsonyabb rendfokozatúakat minden esetben élesen elhatárolja egymástól. Ugyancsak megteremti a szabályozás annak a lehetőségét, hogy katonai érdekből is csoportosíthatóak legyenek az elítéltek, ennek mindig meghatározott célból kell történnie, és nem jelenthet indokolatlan előnyt a többi fogvatartotthoz viszonyítva a katona számára. A szabályozás külön kitér a szolgálati kötelezettségek és jogok gyakorlásának korlátaira, amikor rögzíti, hogy e jogok szünetelésének vagy korlátozásának keretei csak addig terjedhetnek, ameddig az ítélet vagy a jogszabály ezt lehetővé teszi, illetve amennyiben ezek érvényesülése a büntetés céljával nem ellentétes. A szabadságvesztés végrehajtása alatt a katona átmenetileg a függelmi viszonyon kívül kerül, ez a körülmény biztosítja a szankció érvényesülését és a büntetés céljának megvalósulását. A gyakorlatban ez a módszer a Bv. törvény azon rendelkezésében jelenik meg, amely rögzíti, hogy a szabadságvesztés alatt a katona nem rendelkezik előljárói és feljebbvalói joggal, fegyvert nem viselhet, szolgálatot nem láthat el, valamint rendfokozati és fegyvernemi jelzés nélküli egyenruhát visel. A jogalkotó ezekkel a rendelkezésekkel demonstrálja, hogy a katona elítélt beosztásától és rendfokozatától függetlenül sajátos élethelyzetben van, amelyben a hivatásos szolgálati jogviszonyhoz kapcsolódó speciális jogokat és kötelezettségeket a szabadságvesztés, illetve annak szankciós tartalma felülírja. A katona jogállású elítélt kapcsolattartása tekintetében az általános szabályokon túl a Bv. törvény nevesíti a munkáltatói jogkört gyakorló parancsnokot vagy annak megbízottját. Tekintettel arra, hogy a büntetés letöltése után a katona visszakerülhet eredeti

szolgálati beosztásába a megszokott munkakörnyezetébe, alapvető fontosságú érdek, hogy ez zökkenőmentesen valósuljon meg. A megfelelő visszafogadó környezet biztosításáért a parancsnoka tehet a legtöbbet, amelyhez fel kell használni az elítélttel való kapcsolattartásból származó valamennyi előnyt. Előjárói kötelezettség, hogy ezekben az esetekben a parancsnok, mint „*kvázi büntetés-végrehajtási pártfogó felügyelő*” vezesse vissza a szolgálatba a katona jogállású személyt. A szabadságvesztés végrehajtása alatt is meg kell teremteni a lehetőségét annak, hogy azokat a szakmai ismereteket, amelyek a katona szolgálati beosztásához kapcsolódnak, szinten tudja tartani, illetve fejlesztesse. Ennek biztosítása közvetlenül szolgálja és előkészíti a szabadságvesztés megkezdése előtti feladatrendszerébe való visszatérés sikerét. Ennek érdekében a Bv. törvény rögzíti azt is, hogy a katona az alakulatával a kapcsolatot továbbra is fenntartsa.²²

11. Záró gondolat

A katonai büntetés-végrehajtás jelenlegi szabályrendszere megítélésem szerint jól szolgálja azokat a speciális elvárásokat, amelyekre a jogalkotó szándéka kiterjed. A praxis szempontjából is helyeselhető, hogy a Bv. törvény keretei között került kialakításra a végrehajtás rendje és rendszere. Ezzel a felesleges redundancia és az ennek nyomában járó többletköltségek is eltűnnek. Ugyanakkor elmondható, hogy egy jól szabályozott honi rendszerben, a legkényesebb jogállami elvárásokat is kielégítő végrehajtási közeg működik, amely áttételesen a Bv. törvény jó alkalmazhatóságát és magas szakmai színvonalát is jelzi.

²² Bv. törvény 206. §.

